

Assessing the Impact of Productivity on the Implementation of a Resistance Economy Strategy:(The Case of Northwestern Iran)

Seyed Ali Paytakhti Oskooe

Associate Professor, Department of Economics, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran (Corresponding Author).

Email: oskooe@iau.ac.ir

Alireza Tamizi

Assistant Professor, Department of Economics, Payame Noor University, Tehran, Iran.

Abstract

The concept of a resistance economy has emerged as a strategic framework for economic policymaking and management in Iran, aiming at resilience, crisis mitigation, and the reform of inefficient economic structures and institutions. Its ultimate goal is to ensure sustainable growth, strengthen economic resilience indicators, and achieve the objectives outlined in the country's 20-year Vision Plan. Enhancing the productivity of production factors and promoting it through economic growth, social development, and greater competitiveness across economic sectors play a pivotal role in realizing the objectives of a resistance economy. This study examines the position of productivity within this framework, identifies practical strategies for enhancing productivity in various economic sectors, and statistically analyzes its changes in recent years. The findings indicate that productivity improvement can significantly contribute to the achievement of resistance economy goals, with the most substantial effect observed through productivity-driven growth in value-added.

Keywords: Resistance Economy, Productivity, Economic Growth

بررسی نقش بهره‌وری در تحقق اقتصاد مقاومتی (مطالعه موردی: منطقه شمال غرب کشور)

سیدعلی پایتختی اسکویی

دانشیار گروه اقتصاد، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران (نویسنده مسئول).

Email: oskoee@iaau.ac.ir

علیرضا تمیزی

استادیار گروه اقتصاد، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

چکیده

اقتصاد مقاومتی به عنوان راهبرد فرایند سیاست‌گذاری اقتصادی و مدیریتی کشور و با رویکرد مقاوم‌سازی، بحران‌زدایی و ترمیم ساختارها و نهادهای فرسوده و ناکارآمد موجود اقتصادی، در پی تأمین رشد پویا و بهبود شاخص‌های مقاومت اقتصادی و دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز بیست‌ساله است. توجه به بهره‌وری عوامل تولید و ارتقای آن از طریق رشد اقتصادی، توسعه اجتماعی و افزایش قدرت رقابت‌پذیری بخش‌های مختلف اقتصادی، زمینه دستیابی به اهداف اقتصاد مقاومتی را فراهم می‌سازد. در این مطالعه سعی شده است از طریق بررسی جایگاه بهره‌وری در راهبرد اقتصاد مقاومتی، راهکارهای لازم برای افزایش بهره‌وری در بخش‌های اقتصادی مشخص شده و به لحاظ آماری تغییرات آن در طی سال‌های اخیر مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد ارتقای بهره‌وری می‌تواند به طریق مختلف منجر به تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی شود و در این میان رشد بهره‌وری از طریق افزایش ارزش افزوده می‌تواند بیشترین نقش را در تحقق اقتصاد مقاومتی داشته باشد.

کلیدواژه‌ها: اقتصاد مقاومتی، بهره‌وری، رشد اقتصادی

مقدمه

با هدف افزایش توانمندسازی و مقاوم‌سازی و استفاده از تمامی ظرفیت‌های اقتصادی کشور، راهبرد اقتصاد مقاومتی^۱ برای اولین بار در سال ۱۳۸۹ توسط مقام معظم رهبری در دیدار با گروهی از کارآفرینان مطرح شد و با ابلاغ سیاست‌های کلی آن به قوای سه‌گانه کشور در بهمن‌ماه ۱۳۹۲، اساس برنامه‌ریزی برای دستیابی به اقتصاد متکی به دانش و فناوری، عدالت‌بنیان، درون‌زا و برون‌گرا، پویا و پیشرو قرار گرفت. در این ابلاغیه سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با رویکردی جهادی، انعطاف‌پذیر، فرصت‌ساز، مولد درون‌زا، پیشرو و برون‌گرا با هدف تأمین رشد پویا و دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز بیست‌ساله مشخص شد. مقام معظم رهبری، اقتصاد مقاومتی را این‌گونه تعریف می‌فرماید: «اقتصاد مقاومتی معنایش این است که ما یک اقتصاد داشته باشیم که روند رو به رشد اقتصادی در کشور محفوظ بماند و آسیب‌پذیری‌اش کاهش پیدا کند؛ یعنی وضع اقتصادی کشور و نظام اقتصادی جوری باشد که در مقابل ترفندهای دشمنان که همیشگی و به شکل‌های مختلف خواهد بود کمتر آسیب ببیند و اختلال پیدا کند».

امروزه بهره‌وری به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مفاهیم اقتصادی، نقش تعیین‌کننده‌ای در دستیابی به رشد و توسعه اقتصادی پایدار کشورها دارد. افزایش بهره‌وری از طریق استفاده بهینه از منابع و امکانات موجود، توان رقابتی بخش‌های مختلف اقتصادی را افزایش داده، به‌وسیله ارتقای ارزش‌افزوده و به‌تبع آن افزایش درآمد منابع و عوامل تولیدی منجر به بهبود سطح زندگی افراد جامعه می‌شود. افزایش بهره‌وری از طریق افزایش سطح تولید کالاها و خدمات و ظرفیت‌های تولیدی، زمینه توانمندی و عدم وابستگی اقتصادی کشورها را گسترش داده و توان رقابتی بخش‌های اقتصادی مختلف را در عرصه تجارت بین‌الملل ارتقا می‌دهد.

در این مقاله سعی شده است پس از مشخص کردن مبانی نظری و مؤلفه‌های راهبرد اقتصاد مقاومتی، با تکیه بر مبانی نظری نقش بهره‌وری در تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی مورد بررسی قرار گیرد. برای دستیابی به این هدف، روند تغییرات اجزا مختلف بهره‌وری در اقتصاد ایران به‌ویژه بعد از ابلاغ راهبرد اقتصاد مقاومتی مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد.

1. Resistive economy

۱. مبانی نظری تحقیق

۱-۱. اقتصاد مقاومتی

اقتصاد مقاومتی یک نظام اقتصادی را ترسیم می‌کند که توانایی مقابله با شوک‌های وارده بر اقتصاد را دارد. چنین اقتصادی باید قابلیت انعطاف در شرایط مختلف و توانایی عبور از بحران را داشته باشد. در چنین ساختاری زیرساخت‌های اقتصادی باید به گونه‌ای طراحی شود تا چهارچوب کلی اقتصاد در برابر انواع ناملایمات تقویت شده و به راحتی از شرایط بحرانی کوتاه‌مدت و بلندمدت عبور کند. استفاده کارآمد از کلیه منابع اقتصادی و اجتماعی و به‌کارگیری تمامی ظرفیت‌های اقتصادی در جهت توانمندسازی اقتصادی از مهم‌ترین خصیصه‌های ساختار اقتصاد مقاومتی است. در چهارچوب برنامه‌های اقتصاد ترمیمی، اقتصاد مقاومتی در پی مقاوم‌سازی، آسیب‌زدایی، ترمیم ساختارها و نهادهای اقتصادی است. یکی از ویژگی‌های اقتصاد مقاوم، متنوع بودن فعالیت‌های اقتصادی و تولیدی است. متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی باعث می‌شود تا در صورت وقوع شوک در یکی از بخش‌های اقتصادی، کل فعالیت‌های اقتصاد کشور تحت تأثیر قرار نگیرد (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۱).

اقتصاد مقاومتی شناسایی و تشخیص تهدیدها و پیامدهای منفی و کمبودهای ناشی از آن، جهت جبران کمبودها و به حداقل رساندن اثرات منفی آن، با شناسایی تمامی توانمندی‌های انسانی، سرمایه‌ای و فناوریانه داخلی، با حداکثر بهره‌وری، به تقویت و افزایش تولید داخلی پرداخته و از طرف دیگر به اصلاح الگوی مصرف می‌پردازد و منابعی را که کمبودشان تا حدود زیادی جبران شده به‌صورت بهینه به نیازهای تعدیل شده بر اساس اصلاح الگوی مصرف تخصیص می‌دهد (شیخ‌الاسلامی، ۱۳۹۱).

اقتصاد مقاومتی به لحاظ مفهومی با دو پیش‌فرض جهاد و مبارزه با دشمن شکل می‌گیرد. در چنین چهارچوبی دو راهبرد تدافعی و تهاجمی، در حوزه اقتصاد باید مورد بررسی قرار گیرد. در راهبرد تدافعی، سازوکارهای اقتصادی چنان طراحی می‌شوند که آسیب‌پذیری اقتصاد کشور به حداقل ممکن کاهش یابد. راهبرد تدافعی در حوزه داخلی، طراحی سازوکارهای فساد گریز و در حوزه خارجی مصون‌سازی کشور از وابستگی حیاتی به خارج را مدنظر قرار می‌دهد. در راهبرد

تهاجمی، ضربه‌زدن به دشمن و ارتقای کیفی مد نظر است. راهبرد تهاجمی در عرصه داخلی، معطوف به کیفی‌سازی توانمندی اقتصاد ملی و در عرصه خارجی به دنبال تهدید منافع دشمن است. اقتصاد مقاومتی به معنای شناسایی حوزه‌های اعمال فشار سایر کشورها بر اقتصاد و تلاش برای کنترل این فشارها است. اقتصاد مقاومتی در واقع اقتصادی را ترسیم می‌کند که توانایی مقابله با شوک‌های وارده بر اقتصاد را دارد. چنین اقتصادی باید قابلیت انعطاف در شرایط مختلف و توانایی عبور از بحران را داشته باشد. اقتصاد مقاومتی را اقتصادی می‌توان عنوان کرد که در آن علاوه بر تعامل پویا و سازنده با دنیای خارج، امنیت اقتصادی کشور حفظ شده و نوسانات محیط بین‌المللی اقتصادی و تهدیدهای آن کمترین تأثیر سوء را در روند بلندمدت متغیرهای کلان اقتصادی را داشته باشد؛ به عبارت دیگر می‌توان گفت اقتصاد مقاومتی به معنای کاهش وابستگی‌ها و تأکید بر مزیت‌های تولید داخل است. هدف اقتصاد مقاومتی ایجاد تحول در نظام اقتصادی کشور، گسترش عدالت اجتماعی، ارتقای بهره‌وری، کاهش آسیب‌پذیری از مخاطرات است. اقتصاد مقاومتی مدیریت مخاطرات و تعهدات است که منشأ تولید این مخاطرات می‌تواند داخلی یا خارجی باشد. عمده‌ترین هدف اقتصاد مقاومتی افزایش تاب‌آوری اقتصادی^۱ است. این بهبود تاب‌آوری اقتصادی از طریق افزایش توانایی اقتصاد در بهبود سریع آثار مخرب شوک‌های خارجی و ایستادگی در برابر آثار این شوک‌ها محقق می‌شود (بریگالیو^۲، ۲۰۱۱). درجه تاب‌آوری اقتصادی می‌توان از طریق شاخص‌های ثبات اقتصاد کلان، کارایی بازارهای خرد، حکمرانی خوب و توسعه اجتماعی اندازه‌گیری کرد. اقتصاد مقاومتی راهکاری برای کاهش آسیب‌پذیری اقتصادی^۳ است. آسیب‌پذیری بیان می‌کند که اقتصاد تا چه میزان در معرض تکانه‌های بیرونی و خارج از کنترل است؛ عواملی مانند: باز بودن اقتصادی، تمرکز صادرات، مسائل محیطی، وابستگی به واردات راهبردی و وابستگی به منابع تأمین مالی خارجی بر درجه آسیب‌پذیری اقتصادی تأثیر داشته و بخش‌های اقتصادی را تحت تأثیر شوک و تکانه‌های خارجی قرار می‌دهد.

1. Economic Resilience

2. Briguglio

3. Economic vulnerability

مؤلفه‌های اصلی اقتصاد مقاومتی بر اساس بیانات مقام معظم رهبری در سخنرانی‌های مختلف ایشان را می‌توان به‌صورت جدول (۱)، خلاصه کرد. در این تقسیم‌بندی راهکارهای اجرایی و عملیاتی برای رسیدن به اهداف اقتصاد مقاومتی مشخص شده‌اند.

جدول ۱: مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی

شماره	مؤلفه‌های اصلی اقتصاد مقاومتی	زیرمؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی
۱	حمایت از تولید ملی	مصرف کالای ایرانی
۲	توسعه اقتصادی	مدیریت صادرات و واردات کالا و خدمات
		افزایش بهره‌وری اقتصادی
		کاهش بیکاری و افزایش اشتغال
		کنترل تورم
		مبارزه با فساد اقتصادی
		کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد
		بهینه‌سازی نظام بانکی کشور و مدیریت صحیح منابع مالی و ارزی
۳	اقتصاد دانش‌بنیان	کارآفرینی
		استفاده از فناوری‌های نوین
		نوآوری و شکوفایی
		بازار دارایی فکری
		توجه به نخبگان
۴	مدیریت بهینه منابع طبیعی	صرفه‌جویی در منابع و اصلاح الگوی مصرف
		استفاده مناسب از ذخایر نفت و گاز و کاهش وابستگی به درآمدهای نفت
		بهینه‌سازی زیرساخت انرژی
		تبدیل خام‌فروشی به فروش فراورده‌های با ارزش‌افزوده بالا
		افزایش تولید و مصرف منابع انرژی تجدیدپذیر
۵	استفاده از ظرفیت‌های دینی، ملی و فرهنگی	تقویت و تحکیم سرمایه اجتماعی
		عدالت‌محوری
		توجه به آرمان‌های اسلام و استحکام معنویت در جامعه
		توسعه گردشگری
		طراحی الگوی سبک زندگی منطبق بر اقتصاد مقاومتی
		توجه به اهمیت و جایگاه فرهنگ
		نقش آموزش و پرورش و رسانه‌ها

شماره	مؤلفه‌های اصلی اقتصاد مقاومتی	زیرمؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی
۶	کاهش وابستگی به کشورهای بیگانه و جهش در خودکفایی	استفاده بهینه از امکانات و تجهیزات در کشور تأمین نیازهای راهبردی مورد نیاز از سوی دولت
۷	اصلاح و تقویت همه‌جانبه نظام مالی	ایجاد ثبات در اقتصاد ملی برقراری انضباط مالی در بخش عمومی تقویت بخش واقعی اقتصاد
۸	شفاف‌سازی و سالم‌سازی اقتصاد	حکمرانی مطلوب اصلاح ساختار دولتی نظارت و ارزشیابی مناسب در تمام سطوح حرکت بر اساس برنامه و پرهیز از توجه به مسائل حاشیه‌ای جلوگیری از اقدامات، فعالیت‌ها و زمینه‌های فسادزا در حوزه‌های پولی، تجاری، ارزی و غیره
۹	اصلاح نظام توزیع و قیمت‌گذاری	شفاف و روان‌سازی نظام توزیع و قیمت‌گذاری روزآمدسازی شیوه‌های نظارت بر بازار
۱۰	افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی	اولویت دادن به تولید محصولات و خدمات راهبردی حمایت از تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی

منبع: تلخیص از سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی، ۱۳۹۲

با در نظر گرفتن مؤلفه‌های راهبرد اقتصاد مقاومتی، اهداف زیر برای اجرای این برنامه راهبردی

در اقتصاد ایران متصور است:

- ❖ مقاوم‌سازی نظام سیاسی
- ❖ بازسازی و احیای اقتصاد ملی
- ❖ ایجاد استقلال اقتصادی
- ❖ قطع وابستگی به خارج
- ❖ پیشرفت فناوری

۱-۲. بهره‌وری و نقش آن در راهبرد اقتصاد مقاومتی

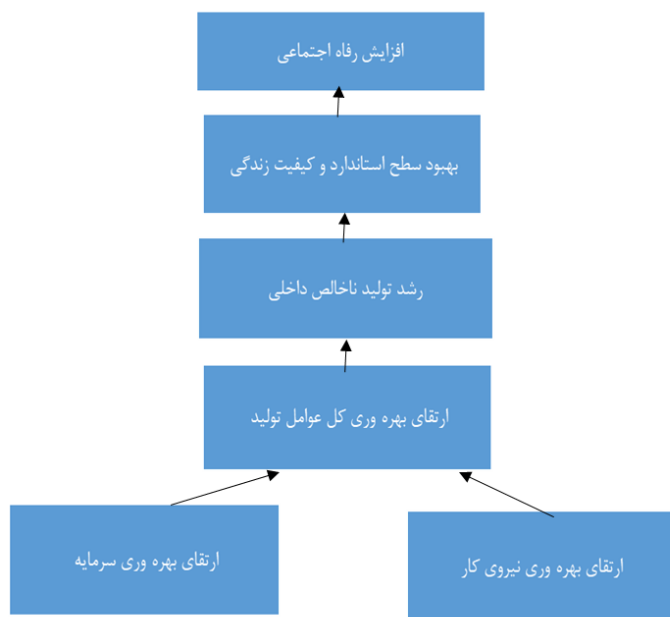
«بهره‌وری»^۱ چگونگی استفاده از عوامل تولید را در فرایند تولید محصولات نشان می‌دهد. با افزایش بهره‌وری در فرایند تولید با استفاده از میزان مشخصی نهاده می‌توان به تولید بیشتری دست یافت. با ارتقای بهره‌وری می‌توان محصولاتی با کیفیت برتر و قیمت کمتر تولید و زمینه‌های لازم جهت ورود به بازارهای بین‌المللی و رقابت در بازارهای جهانی را فراهم ساخت. ارتقای بهره‌وری بر پدیده‌های اقتصادی، اجتماعی و اقتصادی از طریق افزایش ارزش افزوده، تغییر در سطح عمومی قیمت‌ها، افزایش سطح رفاه عمومی، افزایش سطح اشتغال تأثیر می‌گذارد.

ارتقا و بهبود بهره‌وری با استفاده از شیوه‌های همچون کاهش هزینه، مدیریت رشد، کار هوشمند^۲، صرفه‌جویی و کاهش هزینه‌های مازاد و اثربخشی کار^۳ امکان‌پذیر است (داتو، ۲۰۰۵). بهره‌وری نه تنها کمیت بازده (محصول)، بلکه کیفیت بازده (محصول) و تحقق هدف را دربر گرفته و از طریق افزایش کارایی^۵ و اثربخشی^۶ در فرایند تولید بهبود می‌یابد. منابع و عوامل مختلفی مانند انگیزش و قابلیت‌ها، نوآوری و تغییرات نوآوری، بازارها، نهادها و مقررات، سرمایه غیرملموس (آموزش و مهارت، تحقیق و توسعه، حقوق امتیاز، نوآوری‌های سازمانی، بازاریابی تولیدات جدید)، آزادسازی تجارت، تمرکززدایی، ادغام و رقابت‌پذیری کشورها، کارایی تغییرات فنی و پیشرفت فناوری منجر به ارتقای بهره‌وری کل عوامل تولید شوند (ون آرک، ۲۰۰۶؛ هن و همکاران، ۲۰۱۱).

به‌طور مشخص عواملی که بر بهره‌وری نیروی کار مؤثرند عبارتند از: سرمایه سرانه، متوسط سرمایه انسانی (سطح تحصیلات، مهارت و سلامتی)، پیشرفت فنی و دستمزد واقعی. این در حالی است که متوسط نیروی کار استفاده شده به ازای هر واحد سرمایه، متوسط سرمایه انسانی استفاده شده به ازای هر واحد سرمایه، پیشرفت فنی، هزینه واقعی استفاده از سرمایه و میزان استفاده از ظرفیت‌های موجود از جمله عوامل تأثیرگذار بر بهره‌وری عامل سرمایه در فرایند تولید هستند (امینی، ۱۳۸۴).

1. Productivity
2. Intelligent work
3. Work effectiveness
4. Dato
5. Efficiency
6. Effectiveness

نمودار شماره یک سازوکار تأثیرگذاری رشد و ارتقای بهره‌وری را در مسیر رسیدن به افزایش رفاه اجتماعی به‌عنوان هدف هر نظام اقتصادی نشان می‌دهد. به کمک ارتقای بهره‌وری تولید ناخالص سریع‌تر از رشد عوامل تولید، افزایش یافته و منجر به رشد و توسعه پایدار اقتصادی کشور در بلندمدت می‌شود. دستیابی به رشد و توسعه پایدار اقتصادی در نهایت به بهبود سطح استاندارد و کیفیت زندگی مردم شده و نیل به عدالت اقتصادی و اجتماعی را میسر می‌سازد.

نمودار ۱: سازوکار تأثیرپذیری رفاه اجتماعی از ارتقای بهره‌وری

رشد و ارتقای بهره‌وری به‌طور مشخص در بند ۳ سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های تأثیرگذار در دستیابی به اهداف مورد نظر مطرح شده است. با توجه به تأکید بر بهره‌وری در ۹ بند از سیاست‌های ابلاغی، می‌توان به اهمیت ارتقای بهره‌وری در برنامه جامع اقتصاد مقاومتی و موفقیت در اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی پی برد. جدول (۲)، به‌طور مشخص بندهای مرتبط با رشد و ارتقای بهره‌وری را در سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی از سوی مقام معظم رهبری را نشان می‌دهد.

جدول ۲: بهره‌وری در سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی

بند	سیاست مرتبط با بهره‌وری	راهکارهای در نظر گرفته شده
۲	پیشسازی اقتصاد دانش‌بنیان	- پیاده‌سازی و اجرای نقشه جامع علمی کشور - ساماندهی نظام ملی نوآوری - افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش‌بنیان - دستیابی به رتبه اول اقتصاد دانش‌بنیان در منطقه
۳	محور قراردادن رشد بهره‌وری	- تقویت عوامل تولید - توانمندسازی نیروی کار - تقویت رقابت‌پذیری اقتصاد - ایجاد بستر رقابت بین مناطق و استان‌ها - به‌کارگیری ظرفیت و قابلیت‌های متنوع در جغرافیای مزیت‌های مناطق کشور
۴	افزایش تولید، اشتغال و بهره‌وری، کاهش شدت انرژی	- استفاده از ظرفیت اجرای هدفمندسازی یارانه‌ها
۵	سهم بری عادلانه عوامل تولید در زنجیره تولید	- افزایش سهم سرمایه انسانی از طریق ارتقای آموزش، مهارت، خلاقیت، کارآفرینی و تجربه
۸	مدیریت مصرف	- اصلاح الگوی مصرف - ترویج مصرف کالاهای داخلی - ارتقای کیفیت و رقابت‌پذیری در تولید
۱۵	افزایش ارزش‌افزوده	- تکمیل زنجیره ارزش صنعت نفت و گاز - توسعه تولید کالاهای دارای بازدهی بهینه (بر اساس شاخص شدت مصرف انرژی) - بالا بردن صادرات برق، محصولات پتروشیمی و فرآورده‌های نفتی با تأکید بر برداشت صیانتی از منابع
۱۹	شفاف‌سازی و سالم‌سازی اقتصاد	- جلوگیری از اقدامات، فعالیت‌ها و زمینه‌های فسادزا در حوزه‌های پولی، تجاری، ارزی و غیره
۲۰	تقویت فرهنگ جهادی در ایجاد ارزش‌افزوده، تولید ثروت، بهره‌وری، کارآفرینی، سرمایه‌گذاری و اشتغال مولد	- اعطای نشان اقتصاد مقاومتی به اشخاص دارای خدمات برجسته در این زمینه
۲۳	شفاف و روان‌سازی نظام توزیع و قیمت‌گذاری	- روزآمدسازی شیوه‌های نظارت بر بازار

منبع: تلخیص از سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی، ۱۳۹۲

از بررسی جدول (۲)، به‌خوبی می‌توان دریافت نزدیک به نیمی از مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی به رشد و ارتقای بهره‌وری مرتبط بوده و راهکارهای متعددی در این خصوص در نظر گرفته شده است. توجه خاص به اقتصاد دانش‌بنیان، تأکید بر نگاه علمی به مسائل و پدیده‌های اقتصادی و اجتماعی و ارتقای نقش یافته‌ها و تحقیقات علمی در بخش‌های مختلف اقتصادی (کشاورزی، صنعت و خدمات) و بها دادن به نوآوری و اختراعات می‌تواند از طریق افزایش بهره‌وری عوامل تولید نقش بسزایی در دستیابی به اهداف اقتصاد مقاومتی ایفا کند. مبنای قرار دادن پیشرفت‌های علمی و توجه به جایگاه علم در رفع موانع و مشکلات و استفاده از ظرفیت‌های نوآوری و یافته‌های جدید علمی می‌تواند از طریق افزایش ارزش‌افزوده، افزایش حجم محصولات تولیدی و بهبود کیفیت تولیدات منجر به بهبود بهره‌وری عامل نیروی کار و سرمایه در بخش‌های مختلف اقتصادی کشور شود.

تقویت عوامل تولید (نیروی کار و سرمایه) یکی از راهکارهای در نظر گرفته شده برای رشد بهره‌وری در راهبرد اقتصاد مقاومتی است. آموزش، مهارت‌اندوزی، توجه به خلاقیت، استفاده از تجارب گذشته و اهمیت دادن به کارآفرینی از جمله عواملی است که منجر به ارتقای بهره‌وری نیروی کار در فرایند تولید می‌شود. توجه به تحقیق و توسعه در فرایند تولید، توجه به دانش و فناوری‌های جدید، تلاش در جهت دستیابی به فناوری‌های جدید، نوآوری در ابزار و تجهیزات تولیدی از مهم‌ترین عوامل رشد بهره‌وری عامل سرمایه به شمار می‌آید. تقویت رقابت‌پذیری اقتصادی و تولید محصولات با کیفیت بهتر و قیمت تمام‌شده کمتر می‌تواند از طریق افزایش فروش محصولات تولیدی و گسترش ظرفیت‌های تولیدی، ارزش‌افزوده ایجاد شده را افزایش داده، بهره‌وری عوامل تولید را ارتقا دهد.

توجه به ظرفیت و قابلیت‌های متنوع مناطق مختلف کشور در چهارچوب مزیت‌های نسبی هر منطقه می‌تواند از طریق به‌کارگیری توانمندی‌های ملی و منطقه‌ای از طریق افزایش در سطح و تنوع محصولات تولیدی منجر به بهبود نقش عوامل تولید در خلق ارزش‌افزوده اقتصادی شده، دسترسی به اهداف اقتصاد مقاومتی را میسر سازد. این مهم می‌تواند از طریق ایجاد بستر رقابت سالم بین

مناطق و استان‌های مختلف کشور بر اساس توانمندی‌های اقتصادی و تولیدی، تقویت شده و به رشد متوازن اقتصادی مناطق مختلف کشور منجر شود.

تقویت و تحکیم سرمایه اجتماعی از طریق اشاعه فرهنگ جهادی و استحکام معنویت در جامعه از طریق افزایش وجدان کاری و توجه به مسئولیت‌پذیری اجتماعی، نقش بسزایی در ارتقای بهره‌وری عوامل تولید به‌ویژه بهره‌وری نیروی کار داشته، زمینه‌های تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی را مهیا می‌سازد. داشتن فرهنگ جهادی و توجه به معنویات و احکام دین اسلام در بخش‌های مختلف اقتصادی جامعه می‌تواند از طریق کوشش و تلاش بیشتر و توجه به کسب درآمد حلال از یک‌طرف منجر به کاهش هزینه‌ها شده و از طرف دیگر زمینه افزایش تولید و ارزش‌افزوده اقتصادی را ایجاد کند.

شفاف‌سازی و سالم‌سازی اقتصاد یکی دیگر از راهکارهای پیش‌بینی شده برای رشد و ارتقای بهره‌وری در چهارچوب راهبرد اقتصاد مقاومتی است. شفاف‌سازی و دسترسی همگانی به اطلاعات صحیح، می‌تواند از طریق افزایش انگیزه و دلسوزی در محیط‌های کاری رشد و ارتقای بهره‌وری را امکان‌پذیر سازد. مبارزه با فساد اداری و اقتصادی و جلوگیری از اقدامات، فعالیت‌ها و زمینه‌های فسادزا در حوزه‌های پولی، تجاری، ارزی کشور، از طریق سالم‌سازی اقتصاد می‌تواند ارزش‌افزوده اقتصادی را در بخش‌های مختلف بهبود بخشیده و بهره‌وری عوامل تولید را افزایش دهد. شفافیت و سالم‌سازی اقتصادی درجه اعتماد اجتماعی را بالا می‌برد و فعالین اقتصادی را در ایفای نقش‌های اقتصادی و اجتماعی مصمم ساخته، درجه مسئولیت‌پذیری آن‌ها را افزایش می‌دهد. با افزایش مسئولیت‌پذیری و استفاده از افراد در موقعیت‌ها و فرصت‌های متناسب با توانمندی‌ها، مهارت‌ها و مدارج تحصیلی، نقش‌آفرینی نیروی کار در فعالیت‌های اقتصادی گسترش یافته و به تبع آن بهره‌وری عامل نیروی کار در اقتصاد ملی ارتقا می‌یابد.

روند تغییرات بهره‌وری نیروی کار، بهره‌وری سرمایه و بهره‌وری کل در اقتصاد ایران با سال پایه ۱۳۹۰ در جدول شماره ۳ نشان داده شده است.^{۱۱} در سال‌های ۱۳۸۳-۱۳۹۰ بهره‌وری سرمایه

۱۱. در محاسبات بهره‌وری می‌توان ارزش‌افزوده ناخالص یا تولید ناخالص داخلی را به‌عنوان شاخص خروجی اقتصاد و یا ستانده ناخالص را به‌ویژه در سطح بنگاه یا کل صنعت به‌عنوان شاخص ستانده در نظر گرفت. شاخص ستانده مورد استفاده در این مقاله، تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ برای کل اقتصاد و ارزش‌افزوده ناخالص برای هر یک از فعالیت‌های اقتصادی است.

از بهره‌وری نیروی کار بیشتر بوده است. بعد از سال ۱۳۹۰ بهره‌وری نیروی کار ارتقا یافته و با تغییرات کاهشی در سال‌های ۱۳۹۲ و ۱۳۹۴ به بیشترین مقدار خود در سال ۱۳۹۶ در طی سال‌های مورد بررسی رسیده است. درحالی‌که بهره‌وری سرمایه با وجود روند کاهشی در سال‌های ۱۳۹۴-۱۳۹۱ به مقدار ۱۰۰ در سال ۱۳۹۶ رسیده است. بهره‌وری کل نیز طی سال‌های ۱۳۹۴-۱۳۹۱ روند کاهشی داشته است ولی با این وجود در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ افزایش یافته است. در یک بررسی کلی می‌توان دریافت درحالی‌که بهره‌وری نیروی کار و بهره‌وری کل نسبت به سال ۱۳۸۳ به ترتیب ۲۰ و ۴ درصد در سال ۱۳۹۵ رشد داشته‌اند، بهره‌وری سرمایه با کاهش ۹ درصدی روبه‌رو بوده است. در سال ۱۳۹۷ شاهد کاهش بهره‌وری در هر سه بخش هستیم و بیشترین کاهش مربوط به بهره‌وری نیروی کار است.

جدول ۳: شاخص بهره‌وری در اقتصاد ایران (سال پایه: ۱۳۹۰)

سال	بهره‌وری نیروی کار	بهره‌وری سرمایه	بهره‌وری کل
1383	79.8	106.0	92.8
1384	81.3	106.9	94.4
1385	84.7	108.5	97.3
1386	89.3	110.9	101.8
1387	91.8	105.4	99.8
1388	89.6	100.5	95.7
1389	96.3	101.5	99.3
1390	100.0	100.0	100.0
1391	91.7	89.9	90.6
1392	88.5	88.1	88.2
1393	91.7	89.2	90.2
1394	87.7	86.8	87.7
1395	96.3	97.1	96.7
1396	96.7	100	98.4
1397	89.7	94.5	92.3

منبع: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و محاسبات محققین

۲. پیشنهاد تحقیق

نقش بهره‌وری در تحقق اقتصاد مقاومتی در مطالعات تجربی و کاربردی کمتر مورد توجه قرار گرفته است و عمده مطالعات به بررسی تأثیرپذیری بهره‌وری از مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی پرداخته‌اند. نقش اقتصاد دانش‌بنیان و بهره‌وری در اقتصاد مقاومتی توسط اسماعیل رمضانپور و همکاران در سال ۱۳۹۱ مورد مطالعه قرار گرفت. نتایج بررسی آن‌ها نشان داد تمامی ارکان اقتصاد دانش‌بنیان رابطه مثبتی یا بهره‌وری و رشد اقتصادی دارند و پیامد این رابطه کاهش بیکاری، کیفیت بهتر محصولات و خدمات، کاهش قیمت تمام‌شده، اصلاح الگوی مصرف و در واقع تحقق مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی است.

علی فلاح و همکاران در سال ۱۳۹۳ بررسی بهره‌وری نیروی انسانی و اقتصاد مقاومتی پرداخته و به این نتیجه رسیدند که بین مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی (اصلاح الگوی مصرف؛ نوآوری و شکوفایی و کار جهادگونه و حمایت از عوامل تولید داخلی) و بهره‌وری رابطه معنی‌داری وجود دارد.

معصومه سادات ساجدی و هنگامه طلائعی در سال ۱۳۹۴ در پژوهشی به بررسی اهمیت بهره‌وری نیروی کار در تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی پرداختند و به این نتیجه رسیدند که سرعت رشد بهره‌وری نیروی کار در ایران پایین است و به همین دلیل بهره‌مندی از تمامی ظرفیت‌های نیروی انسانی و شناسایی علل افزایش بهره‌وری می‌توان لازمه تحقق اقتصاد مقاومتی در ایران دانست.

طاهرپور (۱۳۹۷) تأثیرپذیری بهره‌وری نیروی کار از تاب‌آوری و آسیب‌پذیری اقتصادی را مورد مطالعه قرار داد. نتایج مطالعه وی برای ۱۸ کشور نفتی بر نقش مثبت و تعیین‌کننده تاب‌آوری و نقش منفی و مخرب آسیب‌پذیری در ارتقای بهره‌وری نیروی کار تأکید دارد.

رستگار و همکاران (۱۴۰۰) به تحلیل بهره‌وری نیروی انسانی در بخش صنعت با رویکرد اقتصاد مقاومتی پرداختند. نتایج پس از تجزیه و تحلیل داده‌ها برای جامعه آماری شهرک صنعتی سمنان نشان داد عوامل مدیریتی و عوامل فردی به ترتیب بیشترین ارتباط را با بهره‌وری منابع انسانی در اقتصاد مقاومتی دارند.

فاگیان و آسانی^۱ (۲۰۲۱) در پژوهشی تحت عنوان بهره‌وری و اقتصاد مقاومتی به بررسی نقش بحران مالی و پاندمی کووید ۱۹ در تقویت توجه به اقتصاد مقاومتی در ارتقای بهره‌وری پرداختند. نتایج مطالعه آن‌ها در کشورهای OECD نشان داد رشد بهره‌وری باید از طریق بهبود تاب‌آوری اقتصادی (اقتصاد مقاومتی) و طراحی برنامه‌های متناسب با ویژگی‌های هر منطقه باشد.

۳. روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق از لحاظ هدف کاربردی و از نظر روش از نوع توصیفی و تحلیلی است. روش انجام این تحقیق کمی است. جامعه آماری پژوهش حاضر را متخصصان حوزه اقتصاد، مدیریت و استادان دانشگاه تشکیل دادند برای نمونه‌گیری از روش غیر تصادفی و هدفمند استفاده شده است. بر این اساس حدود ۱۲۰ نفر از استادان دانشگاهی و متخصصان حوزه اقتصاد و مدیریت انتخاب شدند و پس از توزیع پرسش‌نامه اطلاعات جمع‌آوری شد. در این پژوهش اطلاعات مربوط به ادبیات موضوعی، مبانی نظری، پیشینه و سوابق تحقیقات انجام شده قبلی درباره موضوع تحقیق از منابع کتابخانه‌ای و از طریق مطالعه کتاب‌ها و نشریه‌ها، پایان‌نامه‌ها اعم از منابع داخلی و خارجی جمع‌آوری شده است. ابزار گردآوری داده‌های مورد نیاز با استفاده از طراحی، توزیع و گردآوری پرسش‌نامه فراهم شد. پرسش‌نامه از نوع پرسش‌نامه بسته بوده و مشتمل بر دو بخش بود: بخش اول مربوط به پرسش‌های عمومی و بخش دوم پیرامون متغیرهای تحقیق بود که با استفاده از طیف پنج ارزشی لیکرت (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد، خیلی زیاد) طراحی شدند. برای اطمینان هر چه بیشتر از روایی پرسش‌نامه‌ها، از نظرات استادان و نظرات خبرگان نیز استفاده شده است. همچنین، برای ارزیابی پایایی پرسش‌نامه از ضریب پایایی آلفای کرونباخ استفاده شده است. نتیجه بررسی پایایی برای پرسش‌نامه ۰/۸۵ به دست آمد که نشان‌دهنده پایایی مناسب پرسش‌نامه است. برای تحلیل داده‌ها از شاخص‌های آمار توصیفی، مانند میانگین و انحراف استاندارد برای توصیف مشخصات جمعیت‌شناسی، از آزمون کولموگروف اسمیرنوف برای تعیین نرمال بودن توزیع داده‌ها، و از آزمون‌های آماری فریدمن

برای اولویت‌بندی متغیرها استفاده شد. گفتنی است کلیه عملیات آماری از طریق نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۲ انجام شده است و سطح معنی‌داری α کوچک‌تر یا مساوی ۵ درصد در نظر گرفته شد.

۴. یافته‌ها و تجزیه و تحلیل داده‌ها

همبستگی بین دو متغیر نشان می‌دهد که افزایش یا کاهش یک متغیر چه تأثیری بر افزایش یا کاهش متغیر دیگر دارد و این همبستگی به ضرورت بر رابطه علی و معلولی متغیرها دلالت نمی‌کند. هرگاه داده‌ها به صورت کمی گردآوری شده باشد یا به صورت کمی تبدیل شده و دارای توزیع نرمال باشد، می‌توان از همبستگی پیرسون استفاده کرد که یکی از روش‌های پارامتریک است. مقدار این همبستگی از -۱ تا +۱ متغیر است؛ به طوری که هر چه همبستگی به عدد -۱ میل کند، شدت همبستگی معکوس بیشتر شده و هر چه به سمت عدد +۱ میل کند، شدت همبستگی مستقیم افزایش می‌یابد. سطح معنی‌داری در این همبستگی نیز نشان از میزان اطمینان به وجود همبستگی دارد (پالانت، ۲۰۰۵).

جدول (۴)، نتایج محاسبه ضریب همبستگی پیرسون نشان می‌دهد. همه ضرایب در سطح اطمینان ۹۹ درصد تأیید می‌شود؛ از این رو فرض صفر مبنی بر نبود همبستگی رد شده و ادعا حفظ می‌شود؛ بنابراین می‌توان گفت با افزایش یا کاهش مقدار یک متغیر، مقدار متغیر دیگر افزایش یا کاهش می‌یابد؛ به عبارت دیگر روابط مستقیم و معنی‌دار بین متغیرهای مستقل با متغیر وابسته وجود دارد.

جدول ۴: همبستگی متغیرهای پیش‌بین با متغیر ملاک

اقتصاد مقاومتی		متغیر
۰/۶۷۸	ضریب پیرسون	افزایش تولید، اشتغال و بهره‌وری، کاهش شدت انرژی
۰/۰۰۱	معنی‌داری	
۰/۵۴۵	ضریب پیرسون	سهم‌بری عادلانه عوامل تولید در زنجیره تولید
۰/۰۰۱	معنی‌داری	

۰/۴۵۶	ضریب پیرسون	مدیریت مصرف
۰/۰۰۱	معنی‌داری	
۰/۷۳۵	ضریب پیرسون	افزایش ارزش افزوده
۰/۰۰۱	معنی‌داری	
۰/۵۸۹	ضریب پیرسون	شفاف‌سازی و سالم‌سازی اقتصاد
۰/۰۰۱	معنی‌داری	
۰/۶۲۴	ضریب پیرسون	شفاف و روان‌سازی نظام توزیع و قیمت‌گذاری
۰/۰۰۱	معنی‌داری	

جهت اولویت‌بندی متغیرهای تأثیرگذار بر اقتصاد مقاومتی از ناحیه بهره‌وری در این پژوهش از آزمون فریدمن استفاده شد که نتایج آزمون در جدول (۵)، آمده است. همان‌طور که از جدول (۵)، قابل مشاهده است بین اولویت متغیرهای پژوهش در هر شش شاخص تفاوت معنی‌داری وجود دارد. تمامی عوامل بالاتر از میانگین بوده و بر اساس این عامل افزایش ارزش افزوده دارای بیشترین اولویت و عامل مدیریت مصرف دارای کمترین اولویت است.

جدول ۵: نتایج آزمون فریدمن

آزمون فریدمن						متغیر
سطح معنی‌داری	درجه آزادی	آماره خی دو	میانگین رتبه	انحراف استاندارد	میانگین	
۰/۰۰۱	۵	۳۹/۲۰۲	۴/۷۵	۰/۹۸۲	۴/۱۷	افزایش تولید، اشتغال و بهره‌وری، کاهش شدت انرژی
			۴/۴۹	۰/۹۳۶	۳/۹۰	سهم‌بری عادلانه عوامل تولید در زنجیره تولید
			۳/۹۰	۰/۵۶۷	۴/۳۵	مدیریت مصرف
			۴/۸۹	۰/۶۲۰	۴/۸۰	افزایش ارزش افزوده

آزمون فریدمن						
متغیر	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین رتبه	آماره خی دو	درجه آزادی	سطح معنی داری
شفاف سازی و سالم سازی اقتصاد	۴/۵۶	۰/۷۲۰	۴/۵۶			
شفاف و روان سازی نظام توزیع و قیمت گذاری	۴/۱۲	۰/۵۶۱	۴/۴۲			

۵. نتیجه گیری

راهبرد اقتصاد مقاومتی با هدف رفع آسیب پذیری اقتصاد کشور در برابر شوک های بیرونی، کاهش آثار منفی بحران های سیاسی و رهایی از فشار تحریم های خارجی، اقتصاد را به سوی رشد و توسعه پایدار اقتصادی و اجتماعی در بلندمدت هدایت می کند. لازمه تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی استفاده از تمامی ظرفیت های موجود برای ارتقای کمی و کیفی تولید ملی، تولید محوری و افزایش بهره وری در بخش های مختلف اقتصادی کشور است.

رشد و ارتقای بهره وری به عنوان یکی از مهم ترین مؤلفه های راهبرد اقتصاد مقاومتی در سیاست های ابلاغی، نقش بسزایی در دستیابی به اهداف مورد نظر داشته و می تواند در کارایی مؤلفه های دیگر نیز مؤثر واقع شود. با افزایش بهره وری تولید محصولات افزایش یافته و با کارایی و اثربخشی بیشتری هزینه های تولید کاهش می یابد و به تبع آن توان رقابت پذیری در عرصه های مختلف بین المللی افزایش می یابد. این امر در بلندمدت به افزایش کمی و کیفی تولید ملی، بهبود توان رقابت پذیری و افزایش صادرات غیر نفتی منجر می شود. در نهایت با افزایش سطح اشتغال و درآمد سرانه سطح زندگی مردم بهبود یافته و رفاه اجتماعی و عدالت اقتصادی و اجتماعی تحقق می یابد.

نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد ارتقای بهره وری می تواند به طرق مختلف منجر به تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی شود و در این میان رشد بهره وری از طریق افزایش ارزش افزوده می تواند بیشترین نقش را در تحقق اقتصاد مقاومتی داشته باشد.

۵-۱. پیشنهادات

- ❖ با بررسی روند تغییرات بهره‌وری در اقتصاد ایران به نظر می‌رسد توجه به رشد و ارتقای بهره‌وری در سیاست‌گذاری‌های اقتصادی باید بیش‌ازپیش مد نظر قرار گرفته و از طریق آموزش، توجه به خلاقیت و نوآوری، تقویت روحیه جهادی مسئولیت‌پذیری، استفاده از دانش و فناوری‌های نوین، توجه بیشتر به تحقیق و توسعه و نوآوری در روش‌های تولیدی، به رشد بهره‌وری در بخش‌های مختلف اقتصادی کشور کمک شود.
- ❖ توجه به رشد و ارتقای بهره‌وری نیروهای مسلح و افزایش توانمندی علمی و فناوری نظامی، می‌تواند به‌عنوان گام مهمی در تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی در بخش نظامی کشور تلقی شود.

فهرست منابع

- امینی، علیرضا (۱۳۸۴). *اندازه‌گیری و تحلیل روند بهره‌وری به تفکیک بخش‌های اقتصادی ایران*، مجله برنامه‌ریزی و توسعه، شماره ۹۳، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، اداره حساب‌های اقتصادی (۱۳۹۶). *گزارش بهره‌وری اقتصاد ایران طی سال‌های ۱۳۹۵-۱۳۸۳*.
- رستگار، عباسعلی؛ موسوی داودی، سیدمهدی؛ همتی، امین؛ رئوفی، مصطفی (۱۴۰۰). *تحلیل بهره‌وری نیروی انسانی در بخش صنعت با رویکرد اقتصاد مقاومتی (مورد مطالعه: شهرک صنعتی سمنان)*. مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی، ۵(۱۷)، ۷-۳۴.
- دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۹۲). *سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی*
- رمضانپور، اسماعیل؛ ایاغ، زهرا؛ چهره، مریم (۱۳۹۱). *بررسی نقش اقتصاددان بنیان و بهره‌وری در اقتصاد مقاومتی*، همایش ملی بررسی نقش تبیین اقتصاد مقاومتی
- سادات ساجدی، هنگامه؛ طلائی، معصومه (۱۳۹۴). *اهمیت بهره‌وری نیروی کار در تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی*، اولین کنفرانس بین‌المللی نقش مدیریت انقلاب اسلامی در هندسه قدرت نظام جهانی (مدیریت، سیاست، اقتصاد، فرهنگ، امنیت، حسابداری).
- شیخ‌الاسلامی، زین‌العابدین (۱۳۹۱). *اصول سه مرحله‌ای نیل به تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی*، همایش ملی بررسی و تبیین اقتصاد مقاومتی، دانشگاه گیلان.
- طاهرپور، جواد (۱۳۹۷). *تأثیرپذیری بهره‌وری نیروی کار از تاب‌آوری و آسیب‌پذیری اقتصادی*. تحقیقات مدل‌سازی اقتصادی
- فلاح، بنت‌الهدی؛ مهاجری، علی؛ عظیمی پرور، شراره (۱۳۹۳). *بهره‌وری نیروی انسانی در اقتصاد مقاومتی*، کنفرانس ملی علوم مهندسی، ایده‌های نو (۸).
- مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۳۹۱). *اقتصاد مقاومتی، ویژگی‌های آن، فرصت‌ها و تهدیدها*، مرکز پژوهش‌های مجلس

References

- Dato, N.Z.A. (2005). Promoting productivity, December, 7th.
- Faggian, A. and Ascani, A. (2021). Productivity and Resilience: A Post-COVID-19 Perspective, Background paper for the OECD-EC High-Level Expert Workshop Series "Productivity Policy for Places", June 9-10.
- Han, K., Chang, Y. B., & Hahn, J. (2011). Information technology spillover and productivity: the role of information technology intensity and competition. Journal of Management Information Systems, 28(1), 115-146.
- Van Ark.B. (2006). The world's productivity performance, How do countries compare?, University of Groningen and conference board, Productivity perspective, 23th March, Canberra.